

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Каліна К.Є.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Анотація. У статті на основі широкого аналізу науково-педагогічної літератури та сучасних періодичних видань з питань педагогіки автором проаналізовані класифікації методів морального виховання молоді; детально розглянуто кожний з методів щодо його сутності; визначено загальноприйнятую класифікацію методів морального виховання молоді на сучасному етапі розвитку педагогічної науки; накреслено перспективи подальшого розвитку даного питання.

Ключові слова: класифікація, метод, моральне виховання, педагогічна наука

Аннотация. Каліна Е.Е. Классификация методов нравственного воспитания молодежи. В статье на основе широкого анализа научно-педагогической литературы и современных периодических изданий по вопросам педагогики автором проанализированы классификации методов нравственного воспитания молодежи; детально разобран каждый метод относительно его смысла; установлена общепринятая классификация методов нравственного воспитания молодежи на современном этапе развития педагогической науки; намечены перспективы дальнейшего развития проблемы.

Ключевые слова: классификация, метод, нравственное воспитание, педагогическая наука

Annotation. Kalina K. Classification of methods of students' moral education. In the article on the basis of thorough analysis of the scientific, pedagogical literature and current pedagogical periodicals the classifications of students' moral education methods are analyzed; the essence of each method is examined; the universally adopted classification of the youth's moral education methods at present stage of pedagogics development is determined; the perspectives of its further development are worked out.

Key words: classification, method, moral education, pedagogics.

Вступ.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства моральне виховання молоді є одним із головних завдань вищої школи. Важливе місце у структурі морального виховання посідають методи морального виховання. Удосконалення методів морального виховання передбачає розкриття можливостей найбільш ефективної їхньої реалізації згідно з останніми науковими досягненнями та потребами сучасного українського суспільства

Моральне виховання студентської молоді має, як відомо, власну специфіку на відміну від інших видів виховання, що не може не відобразитись певною мірою на його методах, які мають відображати та передбачати особливості процесу засвоєння моралі, його закономірність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що на сьогодні існує велика кількість класифікацій методів морального виховання молоді. Більш широко використовуваними є класифікації М.Болдирева, Т.Коннікової, В.Коротова, І.Мар'єнка, В.Рогожкіна та інші. На нашу думку, у сучасній педагогічній науці існує необхідність загального аналізу класифікацій методів морального виховання студентської молоді та виокремлення найбільш ефективних.

Робота виконана згідно плану НДР Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Формулювання цілей роботи

Метою дослідження був аналіз існуючих на сьогодні класифікацій методів морального виховання студентської молоді, а також їх удосконалення й ефективність.

Методи дослідження: вивчення науково-педагогічної літератури з питань виокремлення методів морального виховання молоді. Глибокий аналіз й узагальнення результатів дослідження дозволило розробити власну класифікацію методів морального виховання.

Результати дослідження.

Проведений науковий пошук дає підстави стверджувати, що, незважаючи на велику кількість класифікацій методів морального виховання молоді, питання виокремлення методів морального виховання викликає чимало питань. Більш того, існує певна проблема й у процесі їх виділення. Часто методами називають будь-які педагогічні засоби і навіть принципи (наприклад, колектив і діяльність трактується як методи морального виховання молоді).

Для вирішення цього питання стає необхідним вивчення самого поняття «метод», його місця та специфіку саме у моральному вихованні молоді.

Загальноприйнятим у педагогіці є визначення метода виховання як способу виховання: метод виховання – це сукупність способів, прийомів виховання, спрямованих на розвиток мотиваційної сфери і свідомості молодшої особистості, вироблення навичок і звичок поведінки, їх корекцію й удосконалення [1, с.333]. Однак таке синонімічне визначення не виключає помилок у трактовці певних методів морального виховання. Тому, виходячи з того, що «моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку вихованців...» [1, с.315], метод виховання можна визначити як спосіб цілеспрямованого виховного впливу на молоду особистість. Отже, діяльність може бути лише результатом впливу викладача і не може вважатися методом морального виховання особистості.

Розглянемо та проаналізуємо, з огляду на вищезазначене, найбільш типові класифікації методів морального виховання молоді.

Згідно однієї з традиційних класифікацій методів морального виховання вчені-педагоги виокремлюють три групи методів: переконання, вправа і спонування. Так, М.Болдирев вважає найбільш типовими методами морального виховання молоді переконання, вправа, заохочення та покарання [2]. На наш погляд, дана класифікація є досить спірною. Так, з одного боку, вправа є не способом виховного впливу, а скоріше його результатом, а з іншого, треба пам'ятати, що під вправою необхідно розуміти процес формування стійкого позитивного досвіду моральної поведінки, а це, у свою чергу, є дієвим засобом морального виховання.

Щодо методів спонування, до яких дана група науковців віднесла заохочення та покарання, також виникають сумніви. Як відомо, заохочення та покарання – це способи впливу на вчинки та дії особистості, але вони не мають виховного впливу, бо самі по собі не виховують жодних моральних якостей у людини. Тому їх більш правильно було б розглядати не як метод, тобто самостійний спосіб виховання, а тільки як засіб впливу, який може дати позитивні результати за певних умов та систематичного підходу.

Треба зазначити, що близькою до вищезазначеної класифікації методів морального виховання особистості є класифікація І.Огороднікова. Це наступні методи морального виховання молоді особистості: вправа, переконання, привчання, заохочення, осудження, покарання [3]. Зауважимо, що привчання близьке по сутності й носить той же формальний характер щодо морального виховання, як і вправа. Саме тому, на наш погляд, некоректним є віднесення привчання до методів морального виховання. Стосовно методу засудження відзначимо, що він є лише варіацією методу покарання.

У ході наукового пошуку було встановлено, що від зазначених вище класифікацій методів морального виховання особистості певним чином відрізняється класифікація Т.Льїної. Вона складається з методів переконання (бесіди, лекції, диспути, дискусії), методів організації діяльності вихованців (вправа, привчання, переключення), методів стимулювання поведінки молоді (заохочення та покарання).

У відповідності до предмету дослідження заслуговують на увагу також роботи І.Мар'єнка «До питання про процес морального виховання» та «До питання про теоретичне обґрунтування методів виховання», в яких автор згрупував методи морального виховання відповідно до способів цілеспрямованого впливу вихователя. Ця класифікація є більш послідовною та вірно обґрунтованою. Отже, дослідник виділив такі групи методів: пояснючо-репродуктивні (пояснення, повчання, розповідь); привчання та вправлення (інструктаж, показ, тренування, доручення); проблемно-ситуаційні (постановка моральних задач, створення колізій, зміна мотивів діяльності); стимулювання (схвалення, похвала, довіра, оцінка, нагорода, подяка, заохочення); гальмування (попередження, догана); керування самовихованням вихованців (поради щодо вибору особистого ідеалу, поради щодо самоаналізу, самооцінка власної поведінки, поради щодо надбання навичок самопереконання, самонаказу, самосхвалення, самозасудження) [4, с.99-106].

Важливо відмітити, що за класифікацією І.Мар'єнка переконання не є методом виховання, а виступає його принципом. Однак, треба зазначити, що у класифікації методів морального виховання, запропонованій дослідником, не всі методи достатньо обґрунтовані. Наприклад, як і в класифікаціях багатьох інших дослідників, ученим виокремлено метод привчання і навіть тренування, але, як відомо, це неможливо у процесі морального розвитку особистості, де моральний вчинок поєднується з розв'язанням питань морального обов'язку, гідності, гуманізму, з особистісним сумлінням та внутрішнім світом духовно-моральних цінностей людини.

Цінними для даного дослідження є стаття В.Рогожкіна «Про класифікацію методів морального виховання» [5], в якій вчений виділив чотири групи методів морального виховання, а саме:

- методи формування сумління (розповідь; інсценування, лекція, доповідь; роз'яснення; бесіда; диспут; особистий приклад; навіювання);
- методи формування поведінки (вправи; організація моральних відносин у процесі суспільно-корисної праці, у процесі гри та у повсякденному житті);
- методи виховання почуттів (опора на емоційність змісту, знаходження в ньому духовно близького впливу на почуття за допомогою мови, міміки та жестів; включення до активної класної та позакласної діяльності; вплив на почуття емоційністю навколишнього середовища, міжособистісних стосунків тактильний метод);
- методи стимуляції волі (заохочення, збудження особистісної гідності; вимоги, примушення; покарання та осуд) [5, с.93-95].

Також В.Рогожкін зазначав на неможливість чистого використання певних методів морального виховання і слушно наголошував на використанні всієї системи.

Науковець В.Костів виділив наступні методи морального виховання: переконання, етичні бесіди, роз'яснення, позитивний приклад, дотримання народних традицій, гри, організація позааудиторної роботи, вправлення у моральній поведінці, заохочення [6, с.122].

Цінним щодо класифікації методів морального виховання молоді є підхід Б.Ліхачова, який виокремив наступні методи:

- 1) методи організації життя і діяльності виховуючого колективу (колективні єдині вимоги, колективне самоврядування, колективне змагання тощо);
- 2) методи повсякденного систематичного цілеспрямованого і вільного спілкування, ділової, товариської довірчої взаємодії у звичайних та екстремальних ситуаціях (повага, переконання, обговорення, співчуття).

застереження, критика тощо);

- 3) методи самодіяльності, які поділяються на саморганізацію духу (самоаналіз, самопізнання, самоочищення), самоорганізацію почуттів і розуму (самовиховання, самонавчання, самооволодіння) та самоорганізацію волі й поведінки (самоконтроль, самостимулюція, самообмеження);
- 4) методи педагогічного і психологічного дотику вихователя до особистості з метою корекції її свідомості й поведінки, стимулювання й гальмування діяльності, а саме: звернення до свідомості (приклад, пояснення, актуалізація мрії, зняття напруги), звернення до почуттів (совісті, самолюбства, честі, співчуття сорому), звернення до волі та вчинків (вимога, навіювання, заохочення покарання) [7].

Отже, дану класифікацію можна назвати найбільш широкою та всеохоплюючою що дає підстави дослідити її більш детально в окремому дослідженні.

У ході дослідження встановлено, що переважна більшість педагогів у процесі морального виховання використовують класифікацію методів, запропоновану Т.Конніковою. Це методи:

- 1) формування свідомості (освічення, навіювання, переконання, прикладу);
- 2) методи формування досвіду поведінки (привчання, вправи, доручення, вимоги);
- 3) методи стимулювання і корекції поведінки особистості (заохочення, покарання, корекція).

На сьогодні ця класифікація методів є широко використовуваною та відповідною до вимог розвитку людського суспільства на сучасному етапі.

Особливої уваги заслуговує внесок у розробку проблеми, що досліджується, сучасних українських педагогів-науковців В.Лозової та Г.Троцька. Учені, спираючись на вищезазначену класифікацію методів виховання молоді, визначили фактори вибору того чи іншого з методів. Отже, на успішність використання методів виховання впливають:

1. Педагогічно обґрунтоване зіставлення методів виховання з метою, завданнями, змістом, принципами виховання.
2. Застосування в єдності методів формування свідомості, формування досвіду суспільної поведінки, стимулювання діяльності і корекції поведінки, самовиховання.
3. Урахування своєрідності педагогічної ситуації.
4. Аналіз впливу на особистість методів, які використовувались раніше.
5. Особистість вихователя, його педагогічна рефлексія, що передбачає усвідомлення мотивів власних дій, уміння розрізняти особисті труднощі та утруднення вихованців, здатність уявити себе на місці іншого, поглянути на ситуацію очима вихованців, адекватно оцінити результати роботи.

Висновки.

Таким чином, наведені вище класифікації методів морального виховання особистості узгоджуються зі структурою особистості, їх місця у процесі виховання і доповнюють одна одну у певній послідовності, відповідно до логіки засвоєння моральних норм та принципів.

Також хотілося б зазначити, що способи морального виховання молоді є досить ефективними, якщо вони функціонують з принципами морального виховання та сприяють процесу морального виховання особистості. Саме тому цінність кожної з представлених на сьогодні класифікацій методів морального виховання молоді, завжди певною мірою умовних, визначається тим, якою мірою вона включена до системи процесу виховання взагалі, та чи сприяє вона реалізації моральних можливостей діяльності.

Відмітимо, що поданий у статті аналіз класифікацій методів морального виховання молоді є тільки спробою розв'язання даного питання і намічає один з основних шляхів розробки методів з урахуванням особливостей характеру й логіки процесу морального виховання молоді особистості.

Подальші дослідження планується провести в напрямку вивчення проблем формування моральної культури сучасної молоді.

Література

1. Лекції з педагогіки вищої школи [навч. посіб. / за ред. В.І.Лозової]. – Х.: «ОВС», 2006. – 496 с.
2. Педагогіка / [Болдырев Н.И., Гончаров Н.К., Есипов Б.П., Королев Ф.Ф.]. – М.: Мысль, 1968. – 243 с.
3. Огородников И.Т. Педагогіка / И.Т.Огородников – М.: Педагогіка, 1978. – 196 с.
4. Марьенко И.С. К вопросу о теоретическом обосновании методов воспитания // Советская педагогіка – 1971. - № 10. – С. 99 – 106.
5. Рогожкин В.Т. О классификации методов нравственного воспитания // Советская педагогіка – 1971. - № 10. – С. 92 – 95.
6. Цінності освіти і виховання. Наук-метод. зб. / За заг.ред. О.В.Сухомлинської – К., 1997. – 224с.
7. Лихачев Б. Педагогіка. Курс лекцій / Б.Лихачев – М.: Педагогіка, 1992. – С.190 - 195.
8. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: [навч. посіб.] / В.І.Лозова, Г.В.Троцька – Х.: «ОВС», 2002. – 400 с.

Надійшла до редакції 27.10.2008р.